

„Dietsland Houzee!” De NSB en Vlaanderen 1940-1944. (Eerste deel)

J.J. VAN DEN BERG

Het Groot-Nederlandse streven in de NSB

Op 14 december 1931 vond in Utrecht de eerste openbare vergadering plaats van de *Nationaal Socialistische Beweging in Nederland*, de NSB. De oprichter, de waterbouwkundig ingenieur ir. Anton Adriaan Mussert, stelde zijn 'Leidend Beginsel' en een 'Programma met toelichting' voor aan een kleine groep belangstellenden. De NSB was aanvankelijk slechts één van de talloze marginale extreem-rechtse en fascistoïde partijtjes. In de loop van 1933 begon Musserts Beweging evenwel aan een spectaculaire opmars, die in 1935 zou leiden tot een opvallende verkiezingswinst — vanuit het niets 7,92% van de stemmen bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten in april — en tot een tamelijk massale aanhang — 51000 leden in oktober van dat jaar. In de jaren na 1935 zou de NSB echter weer ineen schrompelen, totdat aan de vooravond van de Duitse inval een harde kern van zo'n 30.000 NSB'ers was overgebleven.¹

De organisatiegeschiedenis van de NSB hoeft op deze plaats niet uitvoerig beschreven te worden. Het gaat ons hier om de denkbeelden van de Beweging, en dan vooral om de ideeën aangaande de vereniging van de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden tot 'Dietsland'.

De ideologie van de NSB heeft een snelle en radicale ontwikkeling doormaakt, die de partij in enkele jaren tijd heeft doen evolueren van een autoritaire, vaag-fascistische beweging tot een op de rassenleer gestoelde antisemitische nazi-partij. Deze radicalisering nu heeft duidelijk invloed gehad op het Groot-Nederlandse streven van de NSB. Naarmate de NSB minder fascistisch en meer nationaal-socialistisch werd, nam de aandacht voor Groot-Nederland toe.

In het eerste politieke manifest van de NSB, het bovengenoemde 'Programma met toelichting' uit 1932, is slechts een tamelijk vrijblijvende paragraaf over Groot-Nederland te vinden. Nadat het eerste programmapunt stelt dat „de delen van het Rijk in Europa, Azië en Amerika elkaar onder alle omstandig-

1. Overigens zou de Beweging na mei 1940 door een toevloed van zogenaamde 'meikevers', gelukzoekers, opportunisten en door Duitse successen bekeerden tot een sterkte van maar liefst 100.000 leden stijgen. Zie o.a. de ledenstatistieken van de NSB, aanwezig in het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RIOD) te Amsterdam, NSB-archief Pietersgedeelte (NS(P)), map 303-c.

heden krachtig moeten steunen” vinden we even daaronder de volgende aarzende passage over Groot-Nederland: „De verhouding tot de deelen van den Dietschen stam buiten het Rijksverband dient zoveel mogelijk te benaderen de verhouding tusschen de deelen van het Rijk onderling”. Een duidelijk streven naar staatkundige vereniging klinkt hierin niet door. Indië lijkt te prevaleren boven Groot-Nederland.

Toch bevatte de NSB in potentie een Diets element. De tweede man van de partij, de in Brussel geboren C. Van Geelkerken, was een overtuigd Groot-Nederlander, evenals natuurlijk de Utrechtse advocaat mr. A.J. Van Vessem, persoonlijk vriend van Mussert en NSB-er van het eerst uur. Van Vessem was in 1917 één van de oprichters geweest van de Dietsche Bond en kwam tijdens de kwestie van het Nederlands-Belgisch verdrag (1925-1927) met Mussert in contact. In de agitatie tegen dit verdrag, waarin enkele Groot-Nederlanders zich danig hadden geroerd, speelde ook Mussert een hoofdrol. Voor Mussert zou het het begin zijn van een politieke loopbaan. Maar al werd hij dan lid van de Dietse Bond², een overtuigd Dietser is Mussert toen niet geworden.³ En ook in 1932 schijnt de kersverse NSB-leider nog niet helemaal ingevoerd in alle finesses van de Vlaamse kwestie. In een concept-versie van het eerder genoemde ‘Programma met toelichting’ schrijft Mussert: „De Vlamingen zijn in vollen strijd om het recht van eigen taal en cultuur. Hun strijd dateert reeds van...” Duidelijk zichtbaar is op het papier later met pen het jaartal ‘1302’ toegevoegd.⁴ En in Musserts hangeschreven aantekeningen voor een te houden redevoering in oktober 1932 is een passage te vinden die voor ‘echte Diet-sers’ beslist niet door de beugel zou kunnen:

„...Wij aanvaarden de wereld zoals zij geschapen is, dus met de vele volken die haar bewonen. Het onze is één van die volken, het Belgische, het Fransche, het Chineesche, het Javaansche en tientallen anderen zijn dat ook...”⁵ Het ‘Belgische volk’??

Al met al bleef het Dietse element in de NSB, waarschijnlijk dus meer door figuren als C. Van Geelkerken en A.J. Van Vessem dan door Mussert zelf benadrukt, voorlopig toch nog wat op de achtergrond.

2. P. VAN DEN DUNGEN beweert dat Mussert tijdens de agitatie rond het verdrag het lidmaatschap van de Dietsche Bond aanvaardde, maar geen vergaderingen bijwoonde. P. VAN DEN DUNGEN, Voorgeschiedenis NSB, in: J. ZWAAN (red.), *De Zwarte Kameraden. Een geïllustreerde geschiedenis van de NSB*, Weesp, 1984, blz. 22.

3. R.L. SCHUURSMA betoogt in zijn aan de kwestie van het Nederlands-Belgische verdrag gewijde dissertatie, dat Mussert primair vanuit waterstaatkundige motieven tegen het verdrag gekant is, en weliswaar ook nationalistisch redeneerde, maar niet met Groot-Nederlandse argumenten tegen het verdrag opponeerde. Zie R.L. SCHUURSMA, *Het onaannemelijk Tractaat. Het verdrag met België van 3 april 1925 in de Nederlandse publieke opinie*, Utrecht, 1975, blz. 268-270.

4. RIOD, NSB(L), map 1-A.

5. RIOD, NSB(L), map 1-G.

Dit ging echter veranderen toen, natuurlijk mede door beïnvloeding vanuit Duitsland, in de NSB een nazificeringsproces op gang kwam waarbij een zogenaamde 'volksche stroming' terrein begon te winnen. Vanaf eind 1935 werd het interne debat in de Beweging namelijk in toenemende mate bepaald door theoretici die niet in eerste instantie de nadruk legden op 'de Staat' (zoals het Italiaans fascisme), maar zich primair baseerden op 'het volk'. Begrippen als 'ras', 'bloed', 'het Germanendom' en 'de boer' als eerlijke en aan zijn bodem verbonden werker speelden een grote rol in dit, nauw aan de SS-ideologie verwante ideeënstelsel.⁶

De opmars van deze denkrichting en de grotere aandacht voor het begrip 'volk' zou een sterke impuls geven aan het Groot-Nederlandse denken in de NSB.⁷ Tot het 'Nederlandse volk' werden nu immers ook diegenen gerekend die Nederlands spraken, maar toevallig niet binnen de huidige Nederlandse staatsgrenzen woonden. Het is dus geen toeval, dat we in *Nieuw Nederland*, het theoretische maandblad van de NSB, vanaf 1935/1936 regelmatig, en veel vaker dan voorheen, artikelen met een Groot-Nederlandse strekking kunnen aantreffen. Tevens gaat het blad dan de kolommen openstellen voor 'Dietse dichters' als R. de Clercq, W. Moens en G. Kettmann jr., die hun liefde voor Vlaanderen en Groot-Nederland bezingen.

We hebben de indruk dat met name *Nieuw Nederland*-directeur R. Van Genechten verantwoordelijk is voor de toenemende interesse in de Dietse kwestie. Van Genechten, Vlaming van geboorte, moest in 1918 vanwege zijn rol in het Gentse activisme uitwijken naar Nederland. In 1922 was hij betrokken bij de oprichting van het Diets Studenten Verbond (DSV).⁸ In juli 1934 trad Van Genechten toe tot de NSB. Waarschijnlijk is hij het die ervoor zorgde dat ook Vlamingen als L. Delfos, V. Leemans en H. Van Puymbrouck artikelen gaan leveren. Kijken we nu naar de manier waarop Van Genechten c.s. Groot-Nederland willen verwezenlijken, dan valt hierbij een sterk 'pedagogisch element' op. Zij zijn van mening dat de NSB als volkse beweging de taak heeft, het Nederlandse volk in Dietse zin 'op te voeden'.⁹ Van een openlijk impe-

6. Een duidelijke uiteenzetting over de volkse stroming in de NSB is te vinden bij N.K.C.A. IN 'T VELD, *De SS en Nederland*, Amsterdam, 1987, blz.177-190.

7. Zie hiervoor de relatie tussen de volkse tendens en het Groot-Nederlandse streven in de NSB in: N.K.C.A. IN 'T VELD, *De SS en Vlaanderen*, blz.186-187, maar vooral het hoofdstuk: Dietsland en de 'volkse' gedachte, in het beknopte maar heldere werk van: R. HAVENAAR, *De NSB tussen nationalisme en 'volkse' solidariteit*, 's-Gravenhage, 1983, blz.115-130.

8. L. BUNING, Wordingsgeschiedenis DSV, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 38 (1979), blz.34.

9. '...ten aanzien van de Dietsche gedachte heeft de NSB een paedagogische taak. Zij moet de bevolking van den Staat Nederland tot Dietschers maken ...' Aldus H. Plaizier in één van zijn talrijke historische gefundeerde beschouwingen met een Groot-Nederlandse strekking. H. PLAIZIER, De NSB en de Dietsche Gedachte, in: *Nieuw Nederland*, november 1935, blz. 397.

rialistische politiek jegens België zou echter geen sprake zijn.¹⁰ In de toenmalige politieke context was het trouwens ook volstrekt onmogelijk, dat de NSB rechtstreeks in Vlaanderen actie ging ondernemen. Die context zou na mei 1940 echter radicaal veranderen.

Niet alleen op theoretisch vlak, ook wat betreft de praktische politiek lijkt de NSB zich na 1935 meer in Vlaanderen te gaan interesseren. Voor die tijd bestonden er vanzelfsprekend al de nodige netwerken van Vlaams-nationalisten, Groot-Nederlanders en Vlaamse ballingen in Nederland, zoals rond het Vlaams-nationalistisch dagblad *De Schelde* (later *Volk en Staat*). De Vlaamse contacten van de NSB komen veelal via deze netwerken tot stand. Zo stelt E. Verhoeven, dat de naar Nederland uitgeweken ex-activist K. Waternaux in 1936 geprobeerd heeft om in NSB-kringen geld voor dit immer noodlijdende dagblad bijeen te brengen.¹¹ Via *Volk en Staat* vallen enkele lijnen tussen de NSB en het VNV te trekken, waarbij Waternaux fungeert als een belangrijke verbindingsfiguur, zeker na mei 1940.

Vanaf 1935 ging de NSB ruime aandacht besteden aan Vlaams-nationale manifestaties als de Guldensporenslagherdenking en de IJzerbedevaart. Uitgebreide en enthousiaste reportages verschenen in *Volk en Vaderland* en *Het Nationale Dagblad*, die in tegenstelling tot *Nieuw Nederland* wel door de massa van gewone NSB-leden gelezen werden. Daarnaast begonnen bepaalde NSB-afdelingen deze feesten zelf ook te vieren¹², terwijl de NSB onder meer de IJzerbedevaart met delegaties ging bezoeken.

De toegenomen interesse voor het Vlaams-nationalisme leidde tevens tot bijzondere belangstelling voor de verrichtingen van het VNV, terwijl omgekeerd ook bij het VNV de interesse in de NSB toenam. De bewegingen bezaten nogal wat overeenkomsten, zeker nadat het VNV na 1935 steeds meer op fascistische leest ging geschoeid worden. Men bezocht elkaars manifestaties¹³, terwijl in de verwante pers vrijwel uitsluitend lovend over elkaar werd geschre-

10. '... (de) Nationaal Socialistische Beweging weigert zich te mengen in de aangelegenheden van een anderen staat, doet zij in den waren zin des woords Groot Nederlandsch werk, omdat zij vanzelf de elementen die de Hollander van den Vlaming vervreemden, ook in het Hollandsch volkskarakter doet verdwijnen en daardoor de volksdeelen tot elkander brengt'. Zie: R. VAN GE-NECHTEN, *Dietsche verbondenheid*, in: *Nieuw Nederland*, augustus 1937.

11. E. VERHOEYEN, 'Financiering van 'De Schelde'', deel I, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 46 (1987), blz. 239. Zie ook deel II van dit artikel in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 47, (1988), blz. 40; M. DE WILDE, *België in de Tweede Wereldoorlog*, Antwerpen; Amsterdam, 1982, deel III, *De Nieuwe Orde*, blz. 4 en B. DE WEVER, *Staf De Clercq*, Brussel, 1988, blz. 104.

12. Zoals bijvoorbeeld de afdeling Den Haag, en stad waarin nogal wat Vlaamse ballingen woonden. Vergelijk met P. VAN HEES, Vlaamse activisten als politieke vluchtelingen in Nederland tijdens het interbellum, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 100, (1987), blz. 399.

13. Zo bezocht een 'zware delegatie' van de NSB, bestaande uit M.M. Rost van Tonningen, R. Van Genechten, A.J. Van Vessem en A. Mussert zelf de in juni 1937 gehouden derde Landdag van het VNV in Gent. Ook het jaar erop was er weer een NSB-afvaardiging aanwezig. Zie: H. ELIAS, *25 jaar Vlaamse Beweging*, Antwerpen, 1969, deel IV, blz. 96.

ven. Zoals *De Schelde* de verhouding tussen het VNV en de NSB enigszins krijgslustig verwoordde: „... Van twee kanten naderen de troepen hetzelfde doel, uit het Zuiden komt het VNV, uit het Noorden de NSB. Bij het einddoel zal het een leger zijn, een groot eensgezind leger van Dietsche kameraden. Dat einddoel is het herboren Dietschland”¹⁴.

Of de politiek van het VNV en de NSB inderdaad met de door *De Schelde* beschreven militaire precisie op elkaar werd afgestemd, is echter maar zeer de vraag. Uit de vriendelijkheden in de pers, de wederzijdse bezoeken en de persoonlijke contacten tussen beide ‘Leiders’, Staf De Clercq en Anton Adriaan Mussert¹⁵ mag volgens mij toch niet zonder meer de conclusie worden getrokken, dat beide partijen ook concreet met elkaar hebben samengewerkt.¹⁶ „Het Dietse streven was echter nimmer, en zeker voor de oorlog niet, de ideologische drijfkracht van de NSB, zoals dat wel het geval was bij extreemrechtse Vlaamse politieke partijen”. Zo meent ook N.K.C.A. In ‘t Veld.¹⁷ Deze opmerking lijkt voor de periode tot 1940 zonder meer juist. Maar met de Duitse inval zou de politieke situatie, en daarmee ook het perspectief op de verwezenlijking van Groot-Nederland volkomen veranderen.

Zomer 1940: Groot-Nederland en een herordend Europa?

De periode net na mei 1940 was voor velen vol van onzekerheid en angst, maar voor sommigen een periode van hoop en verwachting. Het oude politieke systeem was razendsnel en volledig ingestort, terwijl het scheen alsof nu onder Duitse leiding een ‘nieuw Europa’ tot stand zou worden gebracht. En indien dat ‘nieuwe Europa’ inderdaad volgens ‘volkse’ principes zou worden ge-

14. *De Schelde* van 3 december 1935, geciteerd in: A.W. WILLEMSSEN, *Het Vlaams nationalisme 1914-1940*, Groningen, 1958, blz. 341.

15. Uit de uitgegeven correspondentie van Pieter Geyl blijkt dat De Clercq in juli 1936 naar Utrecht is gekomen om met Mussert te overleggen. De Clercq bezocht eerst de eveneens in Utrecht wonende Geyl, die de VNV-leider tegen Mussert waarschuwde en zijn beklag deed over de bewierokking van Mussert in: *De Schelde*. Zie: P. VAN HEES EN A.W. WILLEMSSEN, *Geyl en Vlaanderen. Brieven en notities uit het archief van P. Geyl*, Antwerpen; Amsterdam, 1975, deel III, blz. 122-123.

Willemssen refereert in zijn werk over het Vlaams-nationalisme naar een briefwisseling tussen beide leiders, waarin volgens Willemssen slechts onbelangrijke kwesties zouden besproken zijn. De map met deze correspondentie zou zich bevinden op het RIOD, maar is daar momenteel niet meer terug te vinden. A.W. WILLEMSSEN, *o.c.*, blz. 341 en 390.

16. Temeer daar er zowel in het archief van het VNV als in het NSB-archief geen enkel spoor van daadwerkelijke politieke samenwerking terug te vinden is. We hebben de indruk, gelet ook op de ‘pedagogische opvatting’ van de NSB inzake het Groot-Nederlandse streven, dat de liefde vooral met de mond werd beleden, terwijl je je bovendien nog kunt afvragen welke mogelijkheden er voor concrete politieke samenwerking eigenlijk wel waren.

17. N.K.C.A. IN’T VELD, *De SS en Nederland...*, blz. 186.

bouwd, was dan niet nu het moment voor Groot-Nederland gekomen, zo vroeg men zich in Dietse kringen af. In de zomer van 1940 was in de Dietse beweging dan ook een hernieuwd élan en een groot enthousiasme zichtbaar. Voorbij was het hypothetisch gefilosofeer over iets wat ooit zou kunnen komen. Men meende dat in deze maanden, waarin met reuzestappen geschiedenis werd geschreven, Dietsland plotseling dichterbij was dan ooit. In verschillende artikelen in dit blad is de grote activiteit, die toen door de Dietse beweging werd ontplooid, reeds vrij uitvoerig beschreven.¹⁸

Het is hier slechts van belang, erop te wijzen, dat waar de Groot-Nederlandse beweging in de loop van de jaren dertig reeds in toenemende mate te maken had gekregen met infiltratie van het fascisme, de Dietse fascistten een nog grotere stempel wisten te drukken op de Groot-Nederlandse agitatie die na mei 1940 van start ging, gedomineerd door de Stichting Noord-Nederland-Vlaanderen van de VNV-en NSB-gezinde Waternaux.¹⁹

Na 15 mei 1940 werd ook de NSB, Mussert inclusief, door enorme Dietse geestdrift vervuld.²⁰ Men liet alle vroegere 'pedagogische' reserves varen en begon met vuur de noodzaak van een op nationaal-socialistische leest geschoeid, en met Duitsland verbonden Groot-Nederland te bepleiten. Mussert liet zich hierbij niet tegenhouden door de geringe aandacht, die de NSB in de eerste weken van de kant van de Duitse autoriteiten kreeg (in eerste instantie waren Seyss-Inquart cs. helemaal niet van plan de NSB bij de nazificering van Nederland in te schakelen).

18. Ik noem hier slechts L. BUNING, Karel Waternaux, de Stichting 'Noord-Nederland-Vlaanderen' en de Groot-Nederlandse actie in 1940, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 37, (1978), blz. 13-38; P. VAN HEES, De Groot-Nederlandse Beweging in 1940-1941 en het optreden van Jan Christiaan Kist (1913-1944), deel I, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 48, (1989), blz. 226-238.

19. Reeds voor mei 1940 waren in deze stichting leden van partijen als *Het Zwart Front* (later *Nationaal Front*) en de NSB ruim vertegenwoordigd. Dit feit deed de bekende Dietse activiste G. Van Arkel, zelf ook bestuurslid van de stichting, na de oorlog opmerken: *Ogenscheinlijk een zuiver culturele vereniging was het opvallend hoeveel fascistten en nationaal-socialisten zich bij haar aansloten*, geciteerd bij: L. WILS, Geyl in Buchenwald. Voor en tegen de Groot-Nederlandse Gedachte in 1940-1941, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 45, (1986), blz. 180. Zie ook P. VAN HEES, Vlaamse activisten als politieke vluchtelingen in Nederland tijdens het interbellum, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 100, (1987), blz. 409. In het bestuur van de Groot-Nederlandse Actie is de centrale figuur zonder twijfel K. Waternaux. Verder vinden we in het bestuur o.a. K. Heynderickx (lid Nationaal Front), G. Becker (ook lid van NF), G. Dunk jr. (NSB), W. Goedhuys (NSB), H.W. Van der Vaart Smit (NSB) en R. Speleers (VNV-er).

20. Een voorbeeld van dit Diets enthousiasme is bijvoorbeeld een rondschriften van De Blocq van Scheltinga, hoofd Algemene Zaken van het NSB-hoofdkwartier aan alle districts- en kringleiders van 9 juli 1940 aangaande de viering van de GuldenSporenslag: *'Kameraad, Het strijdende Groot-Duitsland herdenkt op 11 juli den slag der Gulden Sporen, waarbij de 'Gulden' van Brugge, Ieperen en Gent een overwinning behaalden op Fransche ridders en soldaten, waardoor er thans nog van Duitsland sprake kan zijn...'*, RIOD, NSB(L), map 41-E.

Op 14 en 21 juni waren Musserts hoofdartikelen in het NSB-weekblad *Volk en Vaderland* aan Dietsland gewijd. Een dag later, op 22 juni, vond de eerste grote NSB-manifestatie in bezettingstijd plaats, 'Hagespraak der Bevrijding' genoemd. Opnieuw hield Mussert een klemmend betoog voor een Dietse Staat, met Duitsland samenwerkend in een verbond van Germaanse volkeren.²¹ De NSB bepleitte nu een snelle staatkundige vereniging, die met de Duitse steun gestalte zou moeten krijgen.

Besepte men in de NSB, dat de Duitsers die steun niet zouden geven? De bezetter was wat dit betreft toch vrij duidelijk. Want welke verschillende doeleinden de diverse groepen binnen het Duitse bezettingsbestuur er ook op nahielden, al die groepen stemden toch overeen in hun besliste afkeer van een Groot-Nederland. Als er al een Nederlandse grens moest worden uitgegumd, dan zou dat Nederland's oostgrens, niet de zuidgrens zijn.

Eind mei/begin juni had Mussert dergelijke annexionistische geluiden reeds te horen gekregen van diverse SS-functionarissen, terwijl van de kant van 'Generalkommissar' Schmidt, die door de NSB als belangrijke bondgenoot werd beschouwd, eind juli het verzoek kwam om „uit tactische overweging, de propaganda voor de Groot-Nederlandsche gedachte te staken, en zich voor eerst geheel op Nederland te concentreren”.²² Het zag er voor een NSB-Dietsland dus ongunstig uit, voor Mussert echter reden te meer om zo snel mogelijk met Hitler zelf te spreken. De NSB-leider stelde voor dit onderhoud een geschrift op, *Nota over den Bond der Germaansche Volkeren*. Hierin zette Mussert zijn denkbeelden over een Groot-Nederland, ingebed in e en door Duitsland geleide Germaanse Statenbond, nog eens uiteen. Op 23 september 1940 kreeg hij dan eindelijk zijn onderhoud met Hitler. Van een diepgaand gesprek over Mussert's nota kwam echter maar weinig terecht. De Führer hield één van zijn typerende lange monologen en van Groot-Nederland werd niet gesproken.²³ In 1940 hadden de Duitsers hun negatieve houding tegenover Groot-Nederland bewust nog wat vaag geformuleerd. Men wilde de NSB niet al te zeer voor het hoofd stoten. De toon kon echter wat scherper worden toen de NSB nog steeds meer aan de collaboratie werd gebonden en bovendien koppig aan Groot-Nederland bleef vasthouden. Vanaf 1940 was het Dietse geluid in de NSB zelfs nog versterkt, doordat het Noord-Nederlandse gedeelte van het Verdinaso onder aanvoering van de felle Dietser E. Voorhoeve met de Bewe-

21. 'Ons nationalisme is belichaamd in de volksche gedachte, de saamborigheid van alle Nederlanders, de Dietschers waar ter wereld zij zich ook bevinden. Daar bovenuit de verbondenheid van alle Germaansche volkeren...', rede Mussert, afgedrukt in *Volk en Vaderland* van 28 juni 1940.

22. Notulen van een medewerker van Mussert (onbekend wie) met Janke, de perschef van Schmidt, dd. 27 juli 1940, RIOD, NSB(L), map 15-D.

23. L. DE JONG, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, 's Gravenhage, 1969-1991, deel IV, blz. 550.

ging samensmolt. In de loop van 1941 vonden de Duitsers het welletjes geweest. In april deelde Schmidt's perschef Janke mee, dat de NSB-pers van nu af aan moest zwijgen over de Dietse gedachte. En in juni verzocht Reichsführer-SS Himmler aan Seyss-Inquart om de Dietse stroming in de NSB 'met alle middelen' tegen te gaan.²⁴ Tijdens het tweede bezoek van Mussert aan Hitler, op 12 december 1941, maakte Hitler definitief een einde aan alle illusies door te verklaren dat het niet goed zou zijn dat Nederland en Vlaanderen zouden worden samengevoegd. Mussert moest zich hier wel bij neerleggen, al scheen de NSB-leider nog niet alle hoop verloren te hebben; „...In ieder geval brengt de goede trouw nu mede, dat ik mijne politieke werkzaamheden beperk tot Nederland. Ik ben er van overtuigd dat er een stijdstip zal komen, dat de feiten mij in het gelijk zullen stellen, en dat de Führer zal wensen, dat ik mij ook met de Zuidelijke Nederlanden zal bemoeien”. Zo concludeerde hij in zijn reisverslag.²⁵

De NSB-Vlaanderen

Dit schreef Mussert eind 1941. In de anderhalf jaar daarvoor had de NSB zich wel degelijk met de Zuidelijke Nederlanden bemoeid. Men zocht contact met Vlaanderen, terwijl tegelijk ook vanuit Vlaanderen diverse groeperingen met Utrecht relaties trachtten aan te knopen.

Zo kwam er eind juli 1940 op het Hoofdkwartier een schrijven binnen van de NSBV, de *Nationaal-Socialistische Beweging Vlaanderen*. Deze Vlaamse beweging was vlak na mei 1940 opgericht, opereerde vanuit Antwerpen, en werd geleid door een 'driemanschap', bestaande uit de juristen mr. J. Stryckers, mr. D. Van Rompaye en mr. J.B. Bellefroid.²⁶ Deze NSBV was duidelijk naar NSB-voorbeeld gemodelleerd, pleitte als de NSB voor een nationaal-socialistisch Dietsland, en wilde dan ook dadelijk met de NSB-besprekingen beginnen om tot een gemeenschappelijke organisatie en programma te komen.²⁷ De NSBV beschikte over contacten binnen het Vlaamse ballingenmilieu in Den Haag. Zo was het de Haagse antiek-handelaar L. Jagenau, oud-activist en oud-lid van de Raad van Vlaanderen, die op 11 juni 1940 met en-

24. L. DE JONG, *Het Koninkrijk...*, deel V, blz. 65.

25. RIOD, NSB(L), map 20-C.

26. Zie over de NSBV de belangrijkste dissertatie van B. DE WEVER, *Greep naar de Macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe orde. Het VNV 1933-1945*, Tielt, 1994, blz. 369 en J. BEYERS-BELL, *NSB-Vlaanderen (NSBV)*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, deel II, blz. 1005.

27. Brief van het bestuur van de NSBV aan de leiding van de NSB, dd. 27 juli 1940, RIOD, NSB(L), map 15-H.

kele NSB-ers M.M. Rost van Tonningen in Den Haag heeft bezocht.²⁸ Begin augustus brachten Bellefroid en enkele anderen vervolgens een bezoek aan Mussert, die zich in tamelijk positieve zin over een eventuele samenwerking moet hebben uitgelaten. In een bedankbrief aan de NSB-leider schrijft Bellefroid namelijk, dat de uitbouw van de NSBV kan worden voortgezet, terwijl Jagenau dankbaar schrijft dat „...thans een praktische aanvang van samensmelting met Noord-Nederland kan beginnen dóór de NSB en onder Uwe opperste leiding”.²⁹

De NSBV hoopte met de steun van de NSB haar ambitieuze plannen te verwezenlijken; een nationaal-socialistisch Dietsland onder leiding van de NSB, met de NSBV als Vlaamse zetbaas. De NSB moest er daarom van worden overtuigd, dat voor wat betreft Vlaanderen het beste met de NSBV kon worden samengewerkt. Vandaar dat men in een verslag van een bespreking die op drie juli gehouden werd tussen de NSBV en het VNV en dat naar Utrecht verzonden werd, probeerde het Verbond zo ongunstig mogelijk voor te stellen.³⁰ Volgens dit rapport was het VNV maar een halfslachtige nationaal-socialistische partij, die zijn activiteiten strikt tot Vlaanderen beperkte en niet aan volks Dietsland wilde meewerken. Nadat VNV-topman Hendrik Elias een appèl deed voor eenheid, omdat de Duitsers de leiding over het Vlaamse bestuur toch aan het VNV zouden geven, vroeg Stryckers zich af of de eenheid dan ‘de eenheid der plaatskensjagers’ zou inhouden. De NSBV concludeerde dan ook dat het VNV ‘practisch een enge Katholieke partij’ was gebleven, en dat de NSB maar best met de Vlaamse NSB kon samenwerken: „Het is dringend de noodige maatregelen te treffen om NSB groep Vlaanderen de vrijheid van werking te verzekeren met stipte naleving der Duitse verordeningen”.

28. E. Frenkel Verkade stelt dat M.M. Rost van Tonningen niet inging op de Vlaamse verzoeken om steun: E. FRENKEL VERKADE, *Correspondentie van mr. M.M. Rost van Tonningen*, deel I, 's-Gravenhage, 1967, blz. 84. Beyers-Bell betoogt echter dat volgens een Duitse bron deze NSBV op initiatief van Rost is opgericht: J. BEYERS-BELL, in: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, deel II, blz. 1005. Het komt mij voor dat de lezing van Frenkel-Verkade plausibeler klinkt omdat de radicale SS-opvattingen van Rost geen ruimte lieten voor het Dietse streven. Het was juist Rost, die al op 3 juni aan Mussert had verkondigd, dat de Duitsers toch nooit zouden toelaten dat Nederland en Vlaanderen zouden worden samengevoegd. Vergelijk hiervoor L. DE JONG, *Het Koninkrijk...*, deel IV, blz. 218.

29. Brief van J.B. Bellefroid aan A. Mussert, dd. 7 augustus 1940 en een brief van L. Jagenau aan A. Mussert, dd. 11 augustus 1940, RIOD, NSB(L), map 15-H.

30. Rapport over een bespreking tussen de NSBV en het VNV en over de interne ontwikkelingen binnen het VNV, dd.3 juli 1940, RIOD, NSB(L), map 15-H.

De NSBvV van P.A. Van Rossem

Dat Musserts beweging inderdaad de NSBV als Vlaamse partner zou verkiezen stond echter nog helemaal niet vast. Het lijkt er namelijk op dat de NSB meerdere ijzers in het vuur wilde hebben. Zo was drs. P.A. Van Rossem, een Vlaams oud-activist die in 1919 naar Nederland was uitgeweken, op 9 augustus vanuit zijn woonplaats Zwolle naar Vlaanderen vertrokken.³¹ Van 1934 tot 1937 was hij lid geweest van de NSB. Er deden geruchten de ronde dat Van Rossem, die met een Duitse vrouw was getrouwd en een tijdje als correspondent voor het Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad in Duitsland werkte, als Duits spion had ge opereerd. Nu ging Van Rossem activiteiten ontplooiën in Vlaanderen. Van Rossem begon vanuit Gent met het opzetten van een NSBvV, *Nationaal Socialistische Beweging voor Vlaanderen*. Het lijkt ons zonder meer duidelijk, dat Van Rossem hierbij gesteund is door de NSB. Een week voor zijn vertrek stuurde hij Mussert een verzoek om 'materiële steun' voor het opzetten van groepshuizen in Antwerpen en Gent en voor het doen uitgeven van een blad. Op deze brief staat met potlood geschreven: „toegezegd fl 300,- per maand”.³² Bovendien verscheen de dag dat Van Rossem vertrok in het NSB-weekblad *Volk en Vaderland* het artikel *Zuid-Nederland en het nationaal-socialisme*, waarin Van Rossem verklaart dat hij in Vlaanderen een politieke beweging heeft opgericht: „juist nu is de groote tijd voor Vlaanderen gekomen; de tijd dat de volksche bindingen naar het Noorden en naar het Oosten politieke verwezenlijking tegemoet gaan.(...) Ik heb de leiding op mij genomen van de volksch-nationalistische krachten in Vlaanderen. Wij zullen alle volksvreemde machten bestrijden en overwinnen”.

Een week later plaatste *Volk en Vaderland* opnieuw een artikel over Van Rossem, waarin hij in ferme taal over zijn beweging sprak, een beweging die samen met Mussert, maar ook met Duitsland zou moeten samenwerken. Zeer duidelijk combineerde Van Rossem dus het Dietse met het Germaanse streven, zich misschien niet bewust van de tegenstrijdigheid tussen beide: „Wij Vlamingen willen Nederlanders zijn om goede Germanen te worden.(...) Wij staan met Mussert en het Rijk voor een groote en grootsche taak. Wij weten wat strijd is. Goddank ligt het strijdperk voor ons open. Wij marcheeren! Heil Nederland! Heil Mussert!”³³

31. De biografische gegevens over drs. P.A. Van Rossem ontleenden we aan RIOD, DOC II-1441 een aan de nummers 218 en 219 van de Nederlandse Collectie over de Vlaamse Beweging 1869-1979 van het Rijksarchief in Noord-Brabant (RANB) te 's-Hertogenbosch.

32. Brief van P.A. Van Rossem aan A. Mussert dd. 2 augustus 1940, blijkens de poststempel op 5 augustus bij de NSB binnengekomen, RIOD, NSB(L), map 15-H.

33. *Volk en Vaderland*, 16 augustus 1940. Dit alles klinkt meer nationaal-socialistisch dan Diets. Van Rossem werd bij zijn politieke agitatie dan ook gesteund door het in 1934 opgerichte Vlaamsgezinde, maar tevens pro-Duitse en antisemitische tijdschrift *Hollandsche Post*. 'Met Piet van Ros-

Het is begrijpelijk dat de NSBV zich ging ergeren aan de activiteiten van Van Rossem, met name ook in de Antwerpse thuishaven van de NSBV, en dat tevens de pro-Van Rossem artikelen in *Volk en Vaderland* irritatie wekten. In de eerder geciteerde brief van 11 augustus vroeg Jagenau zich geërgerd af of het nu de bedoeling was dat Van Rossem de 'volksche, socialistische krachten' zou gaan leiden. Bovendien had Van Rossem zich met de NSBV in verbinding moeten stellen, aldus Jagenau.³⁴

Oprichting van NSB-afdelingen in Vlaanderen

Door de steun aan de NSBV en de NSBvV ging de groep van Mussert dus in Vlaanderen infiltreren, maar de Dietse politiek van de NSB bestond nog uit meer. Men ging namelijk proberen, de in België woonachtige Nederlanders te organiseren. Was hier officieel dus slechts sprake van vereniging van Nederlanders, moge aldus duidelijk zijn dat Mussert ook middels deze afdelingen invloed in België wilde gaan uitoefenen. De Jong betoogt dat Mussert door het bezoek van J.B. Bellefroid c.s. tot dit besluit is gekomen.³⁵ Inderdaad werd in Utrecht al in een vroeg stadium tot actie overgegaan door de oprichting van een nieuwe afdeling bij het NSB-hoofdkwartier, met de veelzeggende benaming *Dietschers in den Vreemde*. Aan het hoofd hiervan benoemde Mussert B. Erkelens, eigenaar van een aluminiumfabriek die de rijke collectie NSB-speldjes produceerde, en een kameraad met een lange carrière in de NSB achter zich.

Begin augustus begon deze NSB-er van het eerste uur, analoog aan de NSDAP-organisatie van de *Auslands-Deutschen*, met het opzetten van een structuur voor in het Buitenland wonende NSB-ers. Onder Erkelens' leiding werd ondermeer begonnen met de uitgave van het tijdschrift *Nederland mijn Vaderland*. Zo werd nieuw leven geblazen in de reeds vòòr de oorlog bestaande NSB-afdelingen in Duitsland, maar ook in Vlaanderen kwam het tot nieuwe NSB-activiteit, waarbij Erkelens als één van de sleutelfiguren ging functioneren. Hij werd hierbij geholpen door de in Brussel woonachtige Nederlander P. Mulder, die al in de jaren dertig pogingen had gedaan, in de Belgische hoofdstad

sem naar de Vrijheid! Heil!', zo werd geschreven, geciteerd in *De Dietsche Gedachte*, augustus/oktober 1940, blz. 85. Zie verder I. SCHOFFER, *Het nationaal-socialistische beeld van de geschiedenis der Nederlanden*, Arnhem; Amsterdam, 1956, blz. 276.

34. Brief L. Jagenau aan A. Mussert dd. 11 augustus 1940, RIOD, NSB(L), map 15-H.

35. L. DE JONG, *o.c.*, deel IV, blz. 393.

een NSB-afdeling van de grond te tillen.³⁶ Deze Mulder nu werd aangesteld tot 'kringleider' van de NSB-groepen in Vlaanderen. Eind augustus blijken reeds in Brussel, Antwerpen en Mechelen, Gent en Leuven afdelingen opgericht; in september ook in Brugge.³⁷ Tevens zet Mulder eind augustus een bezoek op van de bekende flamingant August Borms aan Mussert. Borms stelt de NSB-leider voor om 'kopstukken van de Vlaamse Beweging' in Utrecht te ontvangen om 'het samengaan van de Vlaamsche beweging met de NSB te bevorderen'.³⁸

Vanaf augustus waren dus zowel de NSBV en de NSBvV als de NSB-groep Vlaanderen actief. Een enigszins verwarrende situatie. Niet verwonderlijk derhalve, dat Mussert in januari 1941 een brief ontving van enkele studenten uit Leuven, die zich afvroegen hoe het nu eigenlijk zat met de NSBV en de NSBvV, „die zich beide zusterbewegingen noemen van de NSB in Nederland (...) en beide bevestigen onder Uwe opdracht te werken... (daarom) ontvingen we gaarne een formele inlichting welke van de twee groeperingen in Vlaanderen onder Uwe opdracht werkt”.³⁹

Een belangrijk document over de Vlaamse politieke situatie en de koers, die de NSB wat dit betreft zou moeten varen is het rapport *De Politieke Organisaties in België voor en na 10 mei 1940*, gedateerd op 3 november 1940 en geschreven door een informant van Erkelens die het op het Hoofdkwartier terecht liet komen.⁴⁰ In dit rapport worden het Verdinaso, de NSB, de NSBvV en de NSVAP (een Vlaams nazi-splinterpartijtje) vermeld. Het Verdinaso en de NSVAP acht men niet van wezenlijk belang. Over de NSBvV en Van Rossem schrijft de informant: „Dezen kameraad hebben wij gedurende een maand getracht te bereiken, maar tevergeefs.(...) Hij vermijdt blijkbaar contact met de andere groepen, die daartoe pogingen in het werk stelden. Hij beweert den morelen opdracht van Hitler en de absolute opdracht van Mussert te hebben om in Vlaanderen de Nationaal Socialistische Beweging te organiseren”. Het

36. Vanaf begin 1935 stuurde P. Mulder voor de NSB van belang zijnde artikelen uit de Belgische pers op naar Utrecht. Daarnaast organiseerde hij bijeenkomsten voor in Brussel woonachtige NSB-ers, die o.a. onder zijn leiding NSB-manifestaties gingen bezoeken. Zie RIOD, NSB-archief Pietersgedeelte (NSB(P)), map 274-F en map 286-F. Uit het materiaal wordt niet helemaal duidelijk hoe de NSB-Brussel zich na dit eerste begin tot aan mei 1940 heeft ontwikkeld. Blijkens een zg. 'functionarissenstaat' per 12 augustus 1938, RIOD, NSB(P), map 286-A, is P. Mulder rond deze tijd als 'groepsleider' vervangen door een zekere L.B. Van Lier. Maar bij de opbouw na 1940 heeft Mulder opnieuw het heft in handen, terwijl Van Lier begin 1941 de functie van 'financieel inspecteur' blijkt te bezitten, zie *Nederland mijn Vaderland*, eerste jaargang, nr. 2, februari 1941.

37. Vergelijk rapportages van Erkelens aan A. Mussert dd. 22 augustus en 13 september 1940, RIOD, NSB(L), map 15-H.

38. Verslag Erkelens aan Mussert dd. 13 september 1940, RIOD, NSB(L), map 15-H.

39. Brief van enkele Leuvense studenten aan A. Mussert dd. 18 januari 1941, RIOD, NSB(L), map 15-H.

40 Dit rapport is aanwezig in RIOD, NSB(L), map 15-H.

aantal leden van de NSBvV schat het rapport op circa vijfhonderd en het zwaartepunt van de organisatie zou liggen in Gent.

Het ledental van de NSBV lag hoger, op ongeveer vijftienhonderd, aldus de informant.⁴¹ Maar de organisatiestructuur van deze partij scheen nog geen vaste vorm te hebben aangenomen. Over de verhouding tussen NSBV en NSBvV wordt geschreven: „Zij hebben vele pogingen gedaan om met de groep van Rossum tot samenwerking te komen, zelfs onder de leiding van van Rossum, maar dit zou gestrand zijn op een onverklaarbaar afzijdige houding van van Rossum. De NSBvV gaf te Antwerpen pamfletten uit na afloop van vergaderingen der NSBV”. Blijkbaar had de NSBV haar negatieve houding tegenover de NSBvV dus laten varen, en zocht het nu naar samenwerking met Van Rossem, die zich echter afzijdig hield, ook van Erkelens' informant.

Dat de eerstgenoemden wilden samenwerken zou behalve door het geringe eigen succes tot nu toe — men had immers in de periode augustus-november geen hechte organisatie kunnen opbouwen — ook kunnen voortvloeien uit de inschatting van de politieke situatie in Vlaanderen. Daar was het VNV als belangrijkste politieke partij namelijk druk bezig om het collaborateursmonopolie te verwerven. Het uitroepen van een 'Nieuwe Volksbeweging', die alle Vlaams-nationale krachten zou moeten bevatten met als kern het VNV, en de door Staf De Clercq begin november aangekondigde 'bekering tot het nationaal-socialisme' wezen hierop. Daarnaast gingen de VNV-ers in steeds grotere aantallen belangrijke bestuursposten bekleden.

Het rapport van de informant is dan ook vrij positief over het VNV. Eerst stelt hij: „Alle politieke organisaties toonen duidelijk een verlangen tot aanleunen bij de NSB.(...)”

Met de Kringleiding België, die zich ingevolge instructies van Kd. Erkelens strikt onthoudt van eenig contact met de Vlaamsche organisaties, wordt niettemin door deze organisaties steeds contact gezocht”. De NSB zou duidelijk stelling moeten nemen tegen de avances van de NSBV en de NSBvV, omdat het de politieke eenheid alleen maar belemmert, zo vindt de schrijver. „Van de bestaande politieke organisaties biedt ongetwijfeld het politieke ervaren en goed georganiseerde VNV de beste waarborg voor het bereiken van een dergelijke organisatie, vooropgesteld dat de recente evolutie van het VNV in onze richting, (...) door de feiten bevestigd wordt”. Wil de NSB in Vlaanderen wat bereiken, dan zal de „Vlaamsche eenheid” moeten worden bevorderd, waarbij het beste met het VNV kan worden samengewerkt, zo luidt dus de conclusie.

41. Zowel dit aantal als het voor Van Rossems NSBvV genoemde aantal van vijfhonderd leden lijken mij veel te hoog. Ik neig ernaar de uitspraak van B. De Wever, dat de impact van groepjes als de NSBV en de NSBvV 'miniem' was, te onderschrijven. Zie B. DE WEVER, *Greep naar de macht*, blz. 369.

Staf De Clercq wil met Mussert overleggen

Zoals we eerder betoogden hadden er voor mei 1940 weliswaar diverse contacten bestaan tussen de NSB en het VNV, maar die waren over het algemeen de fase van vrijblijvende vriendelijkheid niet voorbij geraakt. Hield de hang tot aanleunen bij de NSB, die door Erkelens' informant werd gesignaleerd, ook in dat het VNV toenadering tot de NSB ging zoeken?

Tijdens de reeds eerder vernoemde vergadering, die op 3 juli tussen NSBV-ers en topfiguren van het VNV plaatsvond, had Elias moeten toegeven dat hij na mei 1940 geen contact meer met Nederland en ook niet met de NSB had gehad.⁴² Hoe vreemd dit ook moge lijken, het is waarschijnlijk dat het VNV zelfs tot november 1940 niet, of hoogstens op laag onofficieel niveau, met de NSB in contact is getreden. In het NSB-archief is namelijk een brief aanwezig die door Staf De Clercq aan Mussert is geschreven en gedateerd 11 november 1940.⁴³ In die brief schrijft De Clercq: „Sedert 10 mei j.l. ben ik nog niet in de gelegenheid gesteld geweest met U te praten, hoe graag ik het ook zou gedaan hebben. Mondelings zou het beter passen U dit alles te vertellen. Meent u niet dat een onderhoud geboden is? Zoo ja, dan zou ik U voorstellen dit onderhoud te doen doorgaan tusschen U en mij, of tusschen meerdere personen van beide Bewegingen ergens op de grens. Gelieve mij te laten weten of u hiermede kunt akkoord gaan. In dit geval zullen wij de noodige voorstellen doen voor wat betreft plaats, dag en uur der bijeenkomst. In afwachting groet ik u zeer genegen, Hou-Zee!”

Bij deze brief zijn veel vragen te stellen. Waarom schreef De Clercq Mussert niet eerder? In zijn biografie over Staf De Clercq stelt Bruno De Wever immers dat De Clercq reeds in een memorandum, dat midden juni naar het Duitse bezettingsbestuur verzonden werd, pleitte voor een zelfstandig Vlaanderen en de voorbereiding van Groot-Nederland met zowel in Vlaanderen als in Noord-Nederland een eenheidspartij. Tevens begon het VNV begin juli een intensieve politieke campagne met een sterke Dietse teneur.⁴⁴ Lag het niet veel meer voor de hand dat De Clercq al rond deze tijd contact met Mussert ging leggen? Begin november waren De Clercq's Dietse ideeën reeds meermaals op Duitse tegenstand gestuit, terwijl vanaf september de Algemene-SS-Vlaanderen een

42. *'Argumentatie betreffende het logische van éénheidswerking met NSB-Holland werd met misprijzen bejegend door mensen die nochtans spreken over Hereeniging der Nederlanden. Overigens moest mr. Elias bekennen dat ze sinds den oorlog nog geen enkel contact hadden met Holland, laat staan met NSB'*, aldus het NSBV-rapport.

43. RIOD, NSB(L), map 15-H. Staf De Clercq schreef deze brief dus één dag na zijn belangrijke rede van 10 november, waarin hij, om het politieke collaborateursmonopolie in Vlaanderen te verkrijgen, het nationaal-socialisme officieel aanvaardde en het VNV met de Duitsers verbond.

44. B. DE WEVER, *Staf De Clercq*, blz. 165 en 167. Zie ook B. DE WEVER, *Greep naar de macht*, blz. 357 e.v.

geduchte concurrent voor het VNV ging vormen. In Nederland was een vergelijkbaar proces aan de gang. Ook de NSB kreeg immers te maken met Duitse tegenwerking inzake Groot-Nederland en met concurrentie vanuit de SS-hoek. De Wever stelt dat de VNV-leider met belangstelling het reilen en zeilen van de NSB gadesloeg, terwijl daarnaast het feit dat Mussert wel, en hij (nog) niet bij Hitler ontvangen was, 'hem stijfde in zijn overtuiging dat het VNV nu of nooit moest doorbreken'.⁴⁵ Het lijkt gezien het tijdstip waarschijnlijker, dat De Clercq met Mussert eerder over bovengenoemde gemeenschappelijke problemen en over de rol van de NSB in Vlaanderen heeft willen praten dan over het uitstippelen van een gezamenlijke Dietse strategie. De naiëve Duitse euforie was in november immers al flink getemperd. Dat De Clercq een bespreking niettemin zeer belangrijk achtte wordt bewezen door het feit dat hij een maand later, op 10 december 1940, in een tweede brief opnieuw op een onderhoud aandrong: „Ik hoop dat dit met het oog op een vlugge ontwikkeling der gebeurtenissen alhier spoedig zal kunnen geschieden”.⁴⁶ De ontwikkelingen in de Vlaamse politiek zijn dus van belang voor dit onderhoud. Uit de brief valt tevens op te maken, dat inmiddels enkele figuren namens De Clercq contact met Mussert hebben gelegd: „... zullen U op het oogenblik ingelicht hebben omtrent de toestanden, onze wenschen, onze hoop en onze verwachtingen. Zij zullen U terzelfdertijd mijn verzoek hebben overgemaakt om U in de eerstkomende dagen te ontmoeten, ten einde uitvoerig standpunten, meeningen, enz... te toetsen”.

Nu is uit de bronnen helaas niet op te maken, of het onderhoud tussen beide 'Leiders' inderdaad heeft plaatsgevonden. Van belang is hier toch, dat er voor De Clercq redenen waren, om op een gesprek met Mussert aan te dringen. In deze tweede brief schreef De Clercq bovendien nog dat hij van 'meerdere in Noord-Nederland verblijvende Vlamingen' het verzoek had gekregen om ook in Nederland een VNV-afdeling op te richten. Dat dit verzoek afkomstig is van de Haags/Rotterdamse groep Vlamingen rond Waternaux blijkt wel uit het feit dat De Clercq Waternaux wil benoemen als leider van deze 'VNV-groep-Noord-Nederland', terwijl De Clercq bovendien aankondigt, dat Waternaux hierover nog contact zal opnemen met de NSB. Zo zet Waternaux in deze functie zijn vooroorlogse rol van contactpersoon tussen het VNV en de NSB voort.

We krijgen overigens de indruk dat deze eind 1940, begin 1941 opgerichte VNV-groep-Noord-Nederland niet bijster veel heeft voorgesteld.⁴⁷ In een artikel uit *Volk en Staat* van 4 november 1943 is sprake van 'een afdeling' in

45. B. DE WEVER, *Staf De Clercq*, blz.173.

46. Brief van Staf De Clercq aan A. Mussert, dd. 10 december 1940, RIOD, NSB(L), map 15-H.

47. Ook B. De Wever is deze mening toegedaan. Zie B. DE WEVER, *Greep...*, blz. 474.

Den Haag en 'kernen' in Amsterdam, Rotterdam, Dordrecht, Eindhoven, Utrecht, Haarlem, Maastricht en Zeeland. Dit houdt in dat de organisatie niet veel leden zal hebben geteld, terwijl het zwaartepunt inderdaad in en rond Den Haag moet hebben gelegen. Dit Noord-Nederlandse VNV lijkt trouwens grotendeels een familie-aangelegenheid, met Waternaux als leider, diens vrouw als voorzitter en hun dochter als penningmeester van de vrouwenafdeling. Formeel heeft deze VNV-groep in ieder geval tot september 1944 bestaan, al kunnen we ons niet van de indruk onttrekken dat het rapport uit april 1944, waarin wordt geklaagd over futloosheid en zwakke activiteit, ook best veel eerder had kunnen geschreven zijn.⁴⁸

District 70: De NSB in België

Over de organisatie van Noord-Nederlanders in België valt meer te melden. Zoals gezegd was er vanaf augustus 1940 in voortvarend tempo een aanvang gemaakt met een nieuwe opbouw van de NSB in België, onder leiding van B. Erkelens en P. Mulder, die reeds in de jaren dertig de nodige activiteiten had ontplooid.

De NSB hanteerde een territoriale indeling waarbij de grootste eenheid gevormd werd door een zogenaamd 'district' (bijvoorbeeld een grote stad of een provincie omvattend), en steeds kleinere eenheden die opgedeeld werden in 'kringen', 'groepen' en 'blokken'.⁴⁹

In januari 1941 vormden alle NSB'ers in België tesamen nog slechts één kring, kring nummer 201. Omstreeks augustus 1941 werd de Belgische NSB 'gepromoveerd' tot een heus district, district 70.⁵⁰ De twee grootste groepen, Antwerpen en Brussel, gingen toen een aparte kring vormen. Kring 701 Brussel bestond uit twee groepen. Kring 702 Antwerpen werd eveneens onderverdeeld in twee groepen, terwijl ook de groep Mechelen onder de kringleiding Antwerpen ressorteerde. De over de rest van België verspreide NSB-ers — er waren groepen in Gent, Genk en Luik en de nog kleinere plukjes leden, als 'steunpunten' of 'kernen' aangeduid — vormden tesamen kring 703.

Eigenlijk valt de NSB-België numeriek gezien geen echt district te noemen. Bovendien deze districten doorgaans enkele duizenden leden, district België heeft vanaf de opbouw in 1940 nooit meer dan zo'n 750 leden geteld, met een top

48. Verslag van P. Waternaux-Callié, april 1944, in het archief van het VNV in het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog (NSCGWO2) te Brussel, blz. 144.

49. Gedurende de oorlog was de NSB onderverdeeld in 17 districten, te weten de 11 provincies, de 3 grote steden Amsterdam, Rotterdam en Den Haag, 2 districten in Duitsland en een district in België. Deze 17 districten konden dan weer in 72 kringen worden onderverdeeld.

50. Zie *Het Nationale Dagblad*, 25 augustus 1941.

van bijna 800 in het voorjaar van 1943, waarna het ledenaantal langzaam terugzakte.⁵¹ Antwerpen vormde met circa 250 à 300 leden de grootste concentratie, gevolgd door Brussel (ongeveer 200), Gent (ca.60) en Genk (ongeveer 40). De NSB-België bestond dus voornamelijk in Vlaanderen en stelde in Wallonië nauwelijks iets voor.⁵²

Welke activiteit werd er nu door district 70 ontplooid? In januari 1941 kwam 'opzichter' Erkelens naar België om een aantal kringhuizen te openen. Op 16 januari bezocht hij een vergadering van de groep-Gent in hun nieuwe 'groepslokaal' en op de achttiende werd er ter gelegenheid van de opening van het Brusselse kringhuis aan de Slachthuislaan een vergadering georganiseerd. In *Nederland mijn Vaderland*, het blad voor de NSB-buitenland stond hierover te lezen: „ Te 16 uur deed de leider der Organisatie Buitenland⁵³ (afdeling van het hoofdkwartier der NSB) kameraad B. Erkelens zijn intrede onder luid Hou-Zee-geroep der overbezette zaal (...). Daarna werden eenige grammofoonplaten van een rede van den Leider, uitgesproken te Amsterdam in 1934, afgedraaid, die grooten bijval oogstten bij de aanwezigen ”. ⁵⁴ Erkelens hield een 'kernachtige' rede, die hij besloot „ met een krachtige opwekking aan zijn medestrijders om schouder aan schouder te blijven doorvechten opdat de geheele Noord-Nederlandsche kolonie in Brussel binnen korten tijd eveneens medestrijders zullen worden voor de nieuwe nationaal-socialistische idealen ”. Het Dietse streven bracht hij niet ter sprake.

De NSB-België lijkt begin 1941 actief bezig te zijn. In februari kwam Erkelens opnieuw op bezoek, ditmaal zelfs vergezeld van oud-Verdinaso-aanvoerder E. Voorhoeve, nu NSB-propagandaleider. In het kringhuis te Brussel, waar naar eigen zeggen maar liefst zevenhonderd belangstellenden aanwezig waren, „ De groote vergaderzaal in onze zwart-roode kleuren en met bloementooi versierd,

51. Ledenaantallen NSB-Belgie (met tussen haakjes het aantal sympathiserende leden):

oktober 1941:	546	(2)	548	juli 1943:	593	(171)	764
augustus 1942:	682	(93)	775	oktober 1943:	550	(164)	714
september 1942:	692	(67)	759	december 1943:	523	(161)	684
maart 1943:	635	(163)	798	januari 1944:	525	(162)	687

Deze gegevens zijn afkomstig uit: RIOD, DOC II-564-H en NSB(P), map 303-C. Overigens gaat een vergelijking met een standaard-district mank, doordat de NSB-België slechts kon recrutereren uit de enkele tienduizenden Nederlanders die rond die tijd in België woonachtig waren.

52. Het exacte aantal leden veranderde natuurlijk voortdurend. Zie: RIOD, NSB(P), map 265-A.

53. Het lijkt ons niet zonder belang, dat Erkelens' afdeling de suggestieve benaming 'Dietschers in den Vreemde' heeft verwisseld (heeft moeten verwisselen?) voor de meer neutrale benaming 'Organisatie Buitenland'. Is dit onder Duitse druk geschied? Dit is goed mogelijk. Zo schrijft R. F. Geers over een WA-vendel 'Vendel Dietschland' in Amsterdam, dat zijn naam onder Duitse druk veranderde in 'Keurvendel Amsterdam'. Zie R.F. GEERS in: J. ZWAAN (red.), *Zwarte Kameraden.. Een geïllustreerde geschiedenis van de NSB*, Weesp, 1984, blz. 60.

54. Zie een verslag van deze vergadering in *Nederland mijn Vaderland*, februari 1941. Zie ook: *Het Nationale Dagblad*, 4 februari 1941.

was tot de laatste plaats bezet'', hielden Erkelens en Voorhoeve redevoeringen. Weliswaar sprak Voorhoeve in zijn 'belangrijke propagandarede' over Mussert als leider van het Nederlandse volk, die op de vredesconferentie, die na de oorlog zou plaatsvinden, zou mogen meepraten over het lot van Nederland, maar ook uit de mond van deze toch overtuigde Groot-Nederlander kwamen weinig Dietse klanken, of ze zouden expliciet uit het verslag moeten zijn gelaten, hetgeen zeer wel mogelijk is. Dit belette het gehoor echter niet, zijn rede 'door krachtig applaus' te onderbreken, aldus het verslag.⁵⁵

55. Zie: *Nederland mijn Vaderland*, maart 1941. Van deze vergadering werden filmopnamen gemaakt door de NSB-filmdienst, nummer 41. P2, aanwezig in het archief van de Rijksvoorlichtingsdienst, 's-Gravenhage.